

LUDVIG ZSUZSA

Oroszország új világgazdasági szerepben?

Európa nyugatabbra fekvő térségeiből nézve az orosz gazdasági helyzet a makrogazdasági mutatók alapján 2012-ben egyenesen irigylésre méltónak tűnik. Dilemmák, kérdőjelek és problémák azonban bőven adódnak. Az újonnan felmerülő kérdések egy jelentős része szorosan kapcsolódik Oroszország világgazdasági szerepköréhez és az abban az utóbbi egy-két évben bekövetkezett változásokhoz. Egyrészt, Oroszország nagy lendülettel indított újra integrációs folyamatot az utódállamok körében. Másrészt, a tagjává vált a Kereskedelmi Világszervezetnek – utolsóként a világ jelentős gazdaságai közül. Mit jelent mindez Oroszország és a nemzetközi közösség számára? Miért lényeges Oroszország számára az utódállamokkal való integráció ügye, és mennyire kell komolyan vennünk az elindított kezdeményezéseket? Kikényszerít-e strukturális változásokat a gazdaságban a WTO-tagság? Kész-e az orosz gazdasági vezetés jelentős mértékű külgazdasági nyitásra? A tanulmány e kérdések megválaszolásához kíván hozzájárulni.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E20, F14, F15, F21, F23, F53.

Az elmúlt évek folyamán Oroszország újra kedvező makrogazdasági mutatókkal jellemezhető – különösen európai összehasonlításban. Látnunk kell azonban azt is, hogy Oroszország a világgazdasági válságot felemásan vészelte át: jelentős áldozatokkal, de sikeres „tűzoltást” hajtott végre. A válság kezelése – elsősorban a pénzügyi szférában jelentkező – napi problémák megoldásában merült ki. Sokak szerint nagy lehetőséget mulasztott el az ország vezetése azzal, hogy intézkedéseit nem kapcsolta össze a gazdaság szerkezeti átalakulását és versenyképességének javulását is célzó lépésekkel.¹ Az olajáresés, a kiviteli lehetőségek beszűkülése – párosulva a vállalati hitelfelvétel jóval nehezebbé válásával – súlyos terhet jelentett az

* A tanulmány az MTA KRTK Világgazdasági Intézetének 2012. évi világgazdasági kutatási projektje keretében készült, és a változó világgazdaság – útkeresések, tapasztalatok és kilátások című kötetben megjelent tanulmány bővített változata. A kézirat lezárásának ideje: 2013. január.

Köszönet illeti *Weiner Csabát*, az MTA KRTK Világgazdasági Intézetének tudományos főmunkatársát a kézirat véglegesítésekor nyújtott segítségéért.

¹ A hazai szakértők közül ezt a véleményt képviseli *Réthy* [2009] és *Deák* [2011], és hasonló állásponton van az *IMF* [2012] is.

energiaexportőr gazdaság számára, miközben egy olyan kérdésben, amely a válság éveiben más gazdaságokban a problémák kieleződéséhez vezetett, Oroszország a sémáktól eltérően viselkedve kedvező pozícióban maradhathott. Bár jelentős áldozatok árán, de önerőből finanszírozta a válság kezelését, s ezzel sikeresen tartotta magát az utóbbi évtizedre már egyértelműen jellemző „szuverenitástörekvéshez”, azaz ahhoz, hogy a gazdaság minél kevésbé függjön a külső finanszírozóktól. Ez még az 1998. évi oroszországi pénzügyi válság nagy tanulságaként fogalmazódott meg a kétezres évekbeli orosz gazdaságpolitikában. A 2008-ban létrehozott tartalékalapban felhalmozódott összeg több mint felét költötte el az ország a válság kezelésére 2009-ben.² S bár 2010 első felében még úgy tűnt, hogy a külföldről való jelentékenyebb hitelfelvétel nem kerülhető el, a válsághelyzet javulásával (az olajárak emelkedésével párhuzamosan) a belső hitelfelvétel kerülhetett előtérbe. Némileg más a helyzet a magánszférában, amely várhatóan élni fog az újra megnyíló külső hitellehetőségekkel.

Az önerőből történő finanszírozás mellett az orosz válságkezelésnek lényeges jellemzője volt az erős szociális érzékenység is. A reálbérek még a válság alatt is nőttek annak ellenére, hogy nem meglepően még Putyin közvetlen – akár gyárbezárásokat tiltó – utasításai sem tudták megállítani a munkanélküliség emelkedését.³ Az orosz vezetés hagyományosan kiemelt súlyt fektet a nyugdíjak emelésére is, így – a bérek mellett – az erre vonatkozó eredeti elképzelések még a válság legnehezebb évében, 2009-ben is változatlanok maradhattak. 2012-ben pedig az újra elnöki székbe került Vlagyimir Putyin a közszférában hirdetett meg nagyszabású béremeléseket, többek között az orvosok és tanárok számára. A vezetés szociális irányultsága tehát változatlan.

A gazdasági szuverenitás, a problémák önálló kezelésének igénye azzal az általános orosz célkitűzéssel, törekvéssel is összefügg, amely szerint Oroszország – szövetségeseiket gyűjtve maga köré – a világgazdaság egyik jelentős pólusává kíván válni. Ezt a célt szolgálják mindazok az integrációs kezdeményezések, amelyek a legutóbbi években kifejezetten az orosz kezdeményezésre jöttek létre – ellentétben a korábbi meglehetősen papírizú indítványokkal –, s amelyeknek már kézzelfogható eredményei is vannak. Ezeket az integrációs tömörüléseket már csak azért is érdemes komolyan venni, mert szervesen kapcsolódnak ahhoz az általános orosz külpolitikai célkitűzéshez, hogy az ország a nemzetközi színtér egyik meghatározó szereplője – s gazdasági nagyhatalom – legyen. Ha az egykori Szovjetunió szerepének helyreállítása nem is lehetséges, az orosz elképzelések szerint reális célkitűzés, hogy az ország

² 2008 februárjában az olajbevételekre támaszkodó, 157 milliárd dollár összeget felhalmozó stabilizációs alapot felosztották tartalékalapra (125,19 milliárd dollár) és nemzeti jóléti alapra (32 milliárd dollár). Lényegében a tartalékalap vette át a stabilizációs alap korábbi szerepét, azonban forrásai bővültek a gázexportból származó bevételekkel is.

³ A válság miatt különösen nehéz helyzetbe került néhány monoindusztriális város (monogorod), amelyben egyetlen iparág vagy vállalat akár egy egész kisváros lakosságának nyújt munkát, nem egy esetben pedig még alapvető kommunális szolgáltatásokat is. Egyik ismert eset a Leningrád megye (oblaszty) egyik kisvárosa, Pikaljovo, ahol a tüntetés miatt odautazó Putyin miniszterelnök a helyszínen szólította fel a gyár egyik vezetőjét, az oligarcha Oleg Gyeripaszkát az üzem újraindítására (Deák [2011] 22. o.).

egy többpólusú világgazdaság egyik központjává váljon. Oroszország már energia-nagyhatalom, most azonban a cél, hogy olyan gazdasági erőkoncentráció jöjjön létre, ami már alkalmas jelentős világgazdasági hatalom megteremtésére is.

Oroszország az elmúlt években újraindította az utódállamok egy részét érintő integráció folyamatát, s lezárta a Kereskedelmi Világszervezethez (WTO) való csatlakozásról szóló közel két évtizedes tárgyalásait. E két látszólag egymással ellentétes folyamat – az önálló centrumépítés terve elkülönülési, a nemzetközi szervezeti tagság pedig világgazdasági integrálódási szándékokat tükröz – egymástól nem függetlenül zajlott. Egy orosz központú gazdasági erőcentrum erősíti Oroszország pozícióit a nemzetközi közösségben. Tanulmányunkban Oroszország 2011. és 2012. évi makrogazdasági helyzetének és világgazdasági szerepének tömör áttekintése után ezt a két, európai és magyar szempontból is fontos folyamatot elemezzük.

Túl a válságon?

Makrogazdasági folyamatok dióhéjban, 2011–2012

Oroszországban a 2010. év már egyértelműen pozitív folyamatokat hozott. A biztató trendek jelentős része 2011-ben is folytatódott, és 2012 első negyedévére a gazdaság teljesítményének szintje nagyjából elérte a válság előttit. Ez 2010-ben és 2011-ben is 4,3 százalékos növekedési ütem mellett valósult meg. A 2012. évi legfrissebb növekedési prognózisok valamivel 4 százalék alatti értéket becsültek, azonban a korábbiakhoz képest ezt az értéket kissé lefelé módosította egyrészt az olajárak 2012. nyári esése, másrészt a gazdaságszerkezet átalakítását célzó reformok elmaradása.⁴

A gazdaság teljesítményére és egyensúlyára nézve továbbra is kulcsfontosságú az energiaszektor: súlya közel 50 százalékos a költségvetési bevételekben.⁵ 2012 folyamán az ágazat a korábbi évekhez képest növelte részarányát a kivitelben, az első hét hónapban a teljes export mintegy 71 százalékát adta. A válságból való kilábalásban, a gazdasági helyzet stabilizálódásában sokat jelentett, hogy 2010-től újra emelkedtek a világpiaci olajárak, így az Urals olaj átlagárai is. Ezt a növekvő tendenciát csak 2012 nyarán törte meg egy átmeneti visszaesés. A szakértői becslések az elkövetkező egy-két évben a világpiaci olajárak kisebb esésével számoltak ugyan még 2012 első felében, az olajár szintje azonban még ezek alapján is meghaladná az orosz gazdaság számára kritikus 60 dollár körüli szintet. Ráadásul a pillanatnyi tendenciák szerint a csökkenés megállt, és az árak – az Urals olajat tekintve a hordónkénti 112 dolláros szinten – stabilizálódni látszanak (1. táblázat).

⁴ Az IMF [2012c] becslése a 2012-es GDP-re vonatkozóan 3,7 százalékos növekedéssel számol az áprilisi 4 százalékkal szemben, és 3,8 százalékkal a korábbi 3,9 helyett 2013-ban. Lefelé módosított a WIIW is (Havlik [2012]).

⁵ Ebben orosz oldalról változást várnak: az olaj- és gázbevételek 2012-es mintegy 10,5 százalékos GDP-hez viszonyított arányával szemben 2013-ra már csak 8,9 százalék; 2015-ben 8,3 százalékos részaránnyal számol az új költségvetési tervezet.

1. táblázat

A világpiaci olaj- és gázárak alakulása (2008–2012)

	2008	2009	2010	2011	2012			
					I. né.	II. né.	III. né.	IV. né.*
Brent olaj (dollár/hordó)	97,7	61,9	79,6	111,0	118,5	108,9	110,0	110,1
Urals olaj (dollár /hordó)	94,5	61,0	78,3	109,1	116,9	106,5	109,0	108,8
Orosz földgáz az európai piacon (dollár/ezer köbméter)	473	318,8	296	381,5	444,7	452,4	409,9	418,2

* Becslés.

Forrás: Gajdar Intézet [2012] 44. o.

A gazdaság növekedéséhez 2011-ben jelentős mértékben járult hozzá az agrár-szektor, amely a rekordtermésnek köszönhetően 20 százalék feletti ütemben növelte kibocsátását az előző évhez képest, amelyet azonban jelentős csökkenés jellemezett. A gazdasági növekedést meghatározó mozzintárugók között az elmúlt évben a kivitel is számottevő súlyú volt a lakossági fogyasztás emelkedése mellett. Ugyanakkor a növekedés alapvető tényezője az elkövetkező időszakban a belső piac lesz, miközben a szénhidrogénexporton alapuló kivitelben – sem a mennyiséget, sem pedig az ártényezőt tekintve – nem várható jelentősebb növekedés a földgázzal szemben meghatározóbb súlyú kőolajat tekintve. A szénhidrogén-ágazat GDP-beli súlya is várhatóan csökken. Bár a beruházások növekedésnek indultak a válság legnehezebb éve, 2009 óta, azok szintje még nem kielégítő. 2010-től kezdődően, a gazdaság növekedésével párhuzamosan kisebb lett a munkanélküliség, amely már csak néhány tized százalékkal haladja meg a 2008. évi szintet. A reálbérek növekedése azonban jelentősen elmarad a válság előtti impozáns növekedési rátáktól. Mindehhez enyhülő infláció társult, amely azonban még ezzel együtt is meghaladja az európai fejlett gazdaságokban szokásos szintet: 2012-ben 6 százalék körül várható.

Oroszország makropénzügyei rendezetteknek mondhatók, bár érzékelhető egyfajta költségvetési fellazulás (2. táblázat). A költségvetés a 2009–2010 közötti deficit-es évek után 2011-ben már újra többletet mutatott, s bár az államadósság kismértékben nőtt, aránya még mindig kevéssé haladja meg a GDP tíz százalékát.⁶ Kevesebb mint három százalékot tesz ki a külső államadósság GDP-hez viszonyított aránya. „Oroszország rendelkezik a G8, G20 és a BRIC-országok (Brazília, Oroszország, India és Kína) között a legalacsonyabb államadóssággal” – hangsúlyozta Vlagyimir Putyin elnök 2012 júniusában, a 16. Szentpétervári Nemzetközi Gazdasági Fórumon tartott nyitóbeszédében (Putyin [2012]).

Az orosz állam 2010-ben 1998 óta először egy nagy összegű, 5,5 milliárd dolláros eurókötvény-kibocsátással tért vissza a nemzetközi piacra (Weiner [2011]). Ezt követően 2011-ben 90 milliárd rubel (azaz 3,1 milliárd dollár) értékben került sor egy

⁶ 2011-ben az IMF szerint annak 12 százalékára rúgott (IMF [2012b]).

2. táblázat

Fontosabb orosz makrogazdasági mutatók, 2008–2013

	2008	2009	2010	2011	2012 prognózis	2013 prognózis
SZÁZALÉKOS VÁLTOZÁS AZ ELŐZŐ ÉVHEZ						
GDP	5,2	-7,8	4,3	4,3	3,7 ^a	3,8 ^a
Ipari termelés	0,6	-9,3	8,2	4,7	6,0 ^c	5,0 ^c
Mezőgazdasági termelés	10,8	1,4	-11,3	22,1
Állótőke-beruházások	9,9	-15,7	6,0	8,3	5,0 ^c	6,0 ^c
Fogyasztói árak (év végi)	13,3	8,8	8,8	6,1	6,7 ^a	6,5 ^a
Reáljövedelmek	2,4	3,1	5,1	0,8
Munkanélküliség	6,4	8,4	7,5	6,5	6,0 ^a	6,0 ^a
Export	32,7	-35,5	32,0	30,0	5,6 ^d	..
Import	33,8	-37,3	29,7	33,4	4,0 ^d	..
A GDP SZÁZALÉKÁBAN						
Költségvetési egyenleg	4,9	-6,3	-3,5	1,6	0,5 ^a	0,2 ^a
– szénhidrogénszektor nélkül	-7,7	-15,2	-13,3	-10,2	-11,3 ^b	-10,7 ^b
Fizetési mérleg	6,2	4,0	4,7	5,3	5,2 ^a	3,8 ^a
Államadósság	7,9	11,3	11,8	12,0	11,0 ^a	9,9 ^a
Külső államadósság	2,0	3,8	3,1	2,4	2,3 ^b	2,2 ^b
– magánszféra külső adóssága	27,0	34,5	29,7	25,2	25,4 ^b	25,6 ^b
Urals típusú olaj ára (dollár/hordó)	94,4	61,2	76,8	101,8	99,6 ^b	92,0 ^b
Rubel/dollár (éves átlagos árfolyam)	24,9	31,7	30,4	29,4	30,8 ^c	..

Forrás: oroszországi statisztikai hivatal (www.gks.ru), IMF-, WIIW-adatbázis és előrejelzések.

^a IMF [2012c]. ^b IMF [2012b]. ^c WIIW-előrejelzés (Havlik [2012]). ^d 2012. I–VII. havi adatok. ^e 2012. október 19-én.

újabb eurókötvény-kibocsátásra, azonban fontos momentum, hogy ezúttal rubelben. 2012 tavaszán egy újabb 5 éves, 10 éves és 30 éves eurókötvény-jegyzésre került sor igen kedvező befektetői fogadtatás mellett, rendre 2 milliárd, 2 milliárd és 3 milliárd dollár értékben. Ezzel az újabb külföldi valutában jegyzett kibocsátással az ország megvalósította a 2012-re tervezett teljes külső hitelfelvételét. Az orosz elképzelések szerint középtávon (a 2013–2015-ös költségvetési periódusban) azonban a belső hitelfelvétel túlsúlyban lesz a külső hitelfelvétellel szemben, mindkettőt előre meghatározott korlátokhoz igazítják.⁷ Elsősorban az exporttöbbletnek köszönhetően hagyományosan pozitív a fizetési mérleg egyenlege is.⁸ A jelentős mennyiségben beáramló

⁷ 2013-ban 7 milliárd dollár a külső hitelfelvétel felső korlátja.

⁸ Egyes szakértői értékelések szerint azonban a fizetési mérleg egyenlege 2015-re negatívvá válhat a fogyasztási boom jelenlegi trendjével és a rubel felértékelődésével összefüggésben várhatóan meglévő importnak köszönhetően (Belton [2012]).

külföldi tőkével ugyanakkor – szintén tradicionálisan – jelentős tőkekiáramlás áll szemben. 2009–2011 folyamán a kiáramló működőtőke értéke meghaladta a beérkezőt, ez utóbbi 2011-ben megközelítette az 53 milliárd dollárt.⁹ A tőke kivitel teljes összege a 2011. évi 85 milliárd dolláros szintet követően 2012 első felében is rekordnagyságú volt, meghaladta a 40 milliárd dollárt (*Havlik* [2012]).¹⁰ E működőtőke kivitel mellett továbbra is lényeges jelenség a tőke „menekülése” is, ami arra utal, hogy a hazai befektetők továbbra sem tartják kellően biztonságosnak és vonzóknak a belső befektetési lehetőségeket.

A nemzetközi tartalékok újra emelkednek, 2012 közepén a világon a harmadik legnagyobb – 510 milliárd dollárt meghaladó – összegre rúgtak. Hasonlóképpen nőnek a nemzeti jóléti alapan halmozódó összegek is. A tartalékalapban lévő összegek ugyan még mindig jóval a 2008–2009. évi szint alatt vannak, azonban összességében az ország belső eszközei – szükség esetén – vélhetően hozzásegíthetik az országot egy újabb krízis belső kezeléséhez. A válság lehetőségével orosz közgazdászok számolnak is, elsősorban az európai problémák begyűrűzése miatt (például *Gurvich* [2012]).

Bár a korábbi retorikának megfelelően maradt a belső modernizációs, szerkezetváltó és innovációs kurzus is, ezeknek egyelőre nincsenek sem látható jelei, sem kézzelfogható eredményei. Ezek a hiányosságok sorra megjelennek a nemzetközi pénzügyi szervezetek Oroszországgal foglalkozó jelentéseiben, így az IMF által 2012 augusztusában készített országjelentésben is (*IMF* [2012a]). Az orosz gazdaság a korábbiakhoz hasonlóan az olaj- és gázexportra utalt, ami nagymértékben sebezhetővé teszi.

A 2013–2015-ös költségvetés

Az újabb hároméves ciklus költségvetési tervezete 2012. október elején került a dumához végső jóváhagyásra. A 2013–2015-ös periódusra vonatkozó költségvetési tervezet fontos sarokelemei a számításokhoz használt olajárak, ezek ugyanis nagyban meghatározzák a bevételi oldalt. Az új költségvetési tervezetet 2013-ban 91, 2014-ben 92 és 2015-ben 93 dollár/hordóval számították,¹¹ amilyen szinttel nagyjából a független előrejelzések is számolnak (*Russian government...* [2012]). A tartalékalapba kerülnek továbbra is a szénhidrogén-kivitelből származó „többletbevételek”, az alapan lévő összeg szintje azonban az új költségvetési tervezet szerint csak a GDP 6,5 százalékát éri majd el, szemben a 2008. évi mintegy 10 százalékkal. A jelenlegi világgazdasági pangás azonban – ami akár az energiaárak jelentősebb eséséhez is vezethet –, párosulva az Oroszország számára meghatározó súlyú európai piac problémáival, nem kis kockázati tényezőt jelent a makrogaz-

⁹ A 2011-ben beérkezett működőtőke értéke alig maradt el a válság előtti 2007. évi szinttől, de jelentősen elmaradt a 2008. évi rekordnagyságú (75 milliárd dolláros) beáramlástól (*WIR* [2012] 172. o.).

¹⁰ 2011-ben 67 milliárd dollárt tett ki a kifelé áramló működőtőke (*WIR* [2012]).

¹¹ 2013-tól a költségvetés bevételi oldalát nem a várt olajárak alapján kalkulálják, hanem a megelőző időszak átlagárai alapján. Az orosz makrogazdasági előrejelzések 2013-ra 97, 2014-ben 101 és 2015-ben 104 dollár/hordó olajárral számolnak egyébként.

daság jelenlegi stabilitására nézve. A költségvetés ugyanis a szénhidrogénszektor nélkül jelentős hiányt mutat, 2012-ben ez a GDP 11,3 százalékára becsülhető (IMF [2012b]). Ez a hiány egyébként jelenleg mintegy háromszor akkora, mint a 2008. évi válság előtti időkben volt (IMF [2012c]). Hozzá kell azonban tenünk, hogy az elfogadásra váró 2013–2015-ös költségvetési tervezetben a szénhidrogénszektor nem tartalmazó költségvetési hiány csökkenésével számolnak (*Russian government...* [2012]).

Az elfogadásra váró költségvetés több oldalról is problémákat vet fel. Egyrészt, míg a válságkezelés során hozott rendkívüli kiadásnövelő intézkedések már 2011–2012 során nagyjából kikoptak a kiadási oldalról, új problémát okozhat, hogy az olajkitermelés adott szintje, valamint a várhatóan stagnáló, esetleg csökkenő olajárak vélhetően nem tesznek majd lehetővé jelentősebb növekményt a bevételi oldalon. Másrészt, a kiadási oldalon tetemes katonai kiadásokat terveztek, amelyek párosulva a Putyin elnök 2012. májusi rendelete értelmében a közszféra számottevő részében – a tanárok, orvosok és egyéb közalkalmazottak számára – beígért fizetésemelésekkel, megterhelik majd a kiadási oldalt (*Gurvich* [2012]).¹² Összességében, Dmitrij Medvegyev miniszterelnök szavaival: „szociális beállítottságú költségvetéssel” állunk szemben a 2013–2015 periódusra (*Russian Budget...* [2012]).

Privatizáció

Hosszú ideje az orosz gazdaság egyik fő problémáját a befektetési környezet gyengeségei jelentik, s e téren 2009 augusztusától némi javulást hozhatnak az orosz WTO-tagságból fakadó hatások. Az üzleti környezet javításának szükségessége és terve az elnöki megnyilvánulásokban is központi helyet foglal el. Bár az is kérdés, hogy a bizalom erősödése megmutatkozik-e majd a legújabb privatizációs tervekre adott befektetői válaszokban, a nagyobb kérdőjelek a privatizációs szándék komolyságához kapcsolódnak. A privatizáció vezetőjének kijelölt Igor Suvalov első miniszterelnök-helyettes kijelentette ugyan, hogy 2016-ig a felére kívánják csökkenteni az állami tulajdont, a jelenlegi konkrét árajánlatok induló nagyságai ezt a szándékot azonban megkérdőjelezik (*Iosebashvili* [2012]). Az orosz vezetés a piaci ítéletektől jóval magasabb áron kívánja a listára telt, egyébként sokszor valóban vonzó vállalati részvényeket értékesíteni.

A 2012 júniusában meghirdetett privatizációs program szerint az állam több, kulcsfontosságú orosz vállalatból teljesen kivonulna 2016-ig, azonban számos stratégiai jelentőségű cég esetében a döntésekhez megtartaná az aranyrészvényt.¹³ Az előbbiec csoportjához tartozik a Vnyestorgbank, amelyben az állam jelenleg 75,5 százalékos tulajdonos, az elsősorban agrárérdekeltségű Roszszelhozbank és

¹² Igaz, ez utóbbi kiadási növekmény elsősorban a regionális költségvetéseket terheli majd.

¹³ A privatizációs terv lényegében már két évvel ezelőtt született, Dmitrij Medvegyev elnöksége alatt. 2011-ben az elnök ösztönzésére a listát kiegészítették, azonban megvalósítását többek között a kedvezőtlen piaci körülmények és a kormányon belüli nézeteltérések miatt elhalasztották. A jelenlegi középtávú program a medvegyevi tervezetek továbbfejlesztett változata.

a Roszagrolizing, a szállítási területről az Aeroflot, a Seremetyjevo Repülőtér, a Szovkomfлот (tengeri szállítás, tankerek), az OZK gabonavállalat, a gyémántipari Alrosza, az energetika területéről az Inter RAO JeESz, a hidroenergetikai RuszGidro és az olajipari Rosznyefty és Zarubezsnjefty, Transznyefty. Ezek közül aranyrészvény érvényesítéséről a következő vállalatok esetében döntöttek: RuszGidro, Zarubezsnjefty, OZK gabonaipari vállalat és Alrosza. Az új privatizációs csomag legfontosabb darabjai közé tartozik az egyre transznacionalizálódó orosz bankóriás, a Szberbank, a nanotechnológiai Rosznano, valamint a szállítás területéről az RZSD orosz államvasutak és a Transznyefty vállalat (*WIR* [2012], *Reuters* [2012]).¹⁴ 2012–2013-ra tíz jelentős állami vállalatot tartalmaz a privatizációs terv, köztük vannak a már említett Szberbank, a második legnagyobb orosz bankként jegyzett Vnyestorgbank, az az RZSD orosz államvasutak, a Szovkomfлот, a Rosznano és az OZK gabonavállalat részvényei is (*Reuters* [2012]). A befektetők számára a legvonzóbb ajánlat kétségkívül a Szberbank részvényeinek felkínálása, amelyet 2011 szeptemberéről már több ízben későbbre halasztottak. A bank az elmúlt években jelentős fejlődésen ment keresztül, nemcsak eszközeit és ügyfelei körét tekintve, hanem a vállalat vezetését illetően is. Átlátható, jól irányított vállalatbirodalommal állunk ma már szemben, amely egyre dinamikusabban nemzetköziesedik.

2012-ben Oroszország egyik legjelentősebb, külföldön végrehajtott befektetési ügylete is éppen a Szberbankhoz kötődik. Az állam nemcsak hogy nem akarja elkótyavetyélni ezeket az értékes részvényeket, hanem azok eladását – a széles körű lakossági hatásokra hivatkozva – politikai jelentőségű ügyként is kezeli. Ennek szellemében a központi bank a részvények 50 + 1 százalékát tartaná meg. A jelenlegi privatizációs körben 7,6 százaléknyi részvényt kínálnának eladásra, ráadásul jóval a 2012. őszi piaci részvényárfolyam felett (*Iosebashvili* [2012]). A Vnyestorgbank mellett élénk befektetői érdeklődés várható a gyémántüzletágban kimagasló szerepű Alrosza részvényei iránt is (*Belton* [2012]). A szintén listára került Rosznyefty azonban nemrégiben minősítették stratégiai jelentőségű vállalattá, ami azzal együtt, hogy folytatódnak az olajiparban az állami vállalati felvásárlások, külföldi elemzők szerint megkérdőjelezi a szóban forgó privatizációs terv eltökéltségét (*Iosebashvili* [2012]).¹⁵

Az orosz privatizációs program körül tehát igen sok még a kérdőjel, a befektetők a jelenleginél meggyőzőbb befektetési feltételekre várnak. Valóban kérdés, hogy az impozáns privatizációs terv pusztán kirakat jelleggel készült, vagy új, a nyitásra eltökélt gazdaságpolitikai irányvonal áll mögötte. Úgy tűnik, ebben az orosz gazdasági vezetés sem egységes.¹⁶ Ezek az eltérő vélemények mutatkoztak meg többek

¹⁴ Az Inter RAO JeESz teljes privatizációját Igor Szecsín ismert orosz politikus és üzletember, a vállalat korábbi vezetője ellenzi. A Seremetyjevo Repülőtérrel előzetesen összevonnák a Vnukovo Repülőtérrel, és felújítás után értékesítének.

¹⁵ A 2000-es mintegy 10 százalékhoz képest 2012-re 40 százalék körülire nőtt az állami tulajdonrész aránya az olajiparban. A Rosznyefty kapcsán sokáig az sem volt világos, hogy milyen privatizációs módot választanak: a stratégiai befektetőnek való eladás is szóba jött, vevőként pedig a brit olajóriás, a BP neve merült fel (*BP Mulls...* [2012]).

¹⁶ Lásd erről Valerij Mironov, a moszkvai közgazdasági egyetem vezető közgazdászának nyilatkozatát (idézi: *Iosebashvili* [2012]).

között a Szberbank privatizációja körüli belső vitákban is. Látnunk kell azt is, hogy az oroszországi privatizációnak s általában a külföldi befektetések megítélésének is sajátosak a szempontjai. Oroszország elsősorban nem pótlólagos források, hanem korszerű technológiák megszerzésében érdekelt, ráadásul a privatizáció kapcsán is elsőbbséget élveznek a politikai, külpolitikai szempontok.

Oroszország világgazdasági szerepe

Bár Oroszország a világgazdaság egyik meghatározó pólusává kíván válni, ezt a törekvést önmagukban nem feltétlenül igazolják a világgazdaság össztermékéből való részesedésének a mutatói (3. táblázat). 2010-ben Oroszország a világranglistán a 11. helyen állt a nominálisan számított és 6. helyen a vásárlóerő-paritáson mért GDP-t tekintve, ez utóbbi helyezése a világ GDP-jéből való közel 3 százalékos részesedést jelent. 2011-ben az orosz helyezés a nominális GDP nagyságát tekintve már felkúszott a kilencedik helyre, s vásárlóerő-paritáson megtartotta 6. helyét továbbra is 3 százalék körüli részesedéssel a világ GDP-jéből, ami azonban jelentősen kisebb, mint Kína 14,3 vagy India 5,6 százalékos súlya, vagy akár az öt megelőző német gazdaság 4 százalék körüli értéke. A válság kisebb mértékben Oroszország kárára rendezte át a legnagyobb gazdaságok súlyarányait, hiszen ennél magasabb, 3,3 százalékos részarányal rendelkezett az ország 2008-ban.

3. táblázat

A világ 10 legnagyobb GDP-jével rendelkező országa, vásárlóerő-paritáson, 2011

Sorrend	Ország	Milliárd dollár
1.	Egyesült Államok	15 076
2.	Kína	11 299
3.	Japán	4 444
4.	India	4 421
5.	Németország	3 114
6.	Oroszország	2 383
7.	Brazília	2 294
8.	Egyesült Királyság	2 288
9.	Franciaország	2 214
10.	Olaszország	1 847
Európai Unió		15 852
Világ összesen		78 967

Forrás: IMF [2012c].

Az orosz pozíciók lényegesen gyengébbek, ha az egy főre jutó GDP-t nézzük. Így a világranglistán Oroszország 16 736 dolláros mutatóval 2011-ben már csak az 55. helyen állt, megelőzte őt többek között Magyarország is 47. helyezéssel és 19 591 dolláros értékével (IMF [2012c]).

Oroszország a világkereskedelemben elfoglalt pozíciói alapján sincs az élbolyban, bár exportoldalón – a szénhidrogén-kivitelnek köszönhető hagyományos külkereskedelmi aktívum következtében – a helyezése jóval előkelőbb, mint importoldalón (4. táblázat).

4. táblázat

A) A világ legnagyobb exportőrországai, 2010 és 2011

Sorrend	Ország	Export (milliárd dollár)	Százalékos részesedés	Éves változás (százalék)
2010				
1.	Kína	1 578	10,4	31
2.	Egyesült Államok	1 278	8,4	21
3.	Németország	1 269	8,3	13
4.	Japán	770	5,1	33
5.	Hollandia	573	3,8	15
6.	Franciaország	521	3,4	7
7.	Koreai Köztársaság	466	3,1	28
8.	Olaszország	448	2,9	10
9.	Belgium	412	2,7	11
10.	Egyesült Királyság	406	2,7	15
12.	Oroszország	400	2,6	32
Világ		14 855	100,0	22
2011				
1.	Kína	1 899	10,4	20
2.	Egyesült Államok	1 481	8,1	16
3.	Németország	1 474	8,1	17
4.	Japán	823	4,5	7
5.	Hollandia	660	3,6	15
6.	Franciaország	597	3,3	14
7.	Koreai Köztársaság	555	3,0	19
8.	Olaszország	523	2,9	17
9.	Oroszország	522	2,9	30
10.	Belgium	476	2,6	17
Világ		17 779	100,0	20

A 4. táblázat folytatása

B) A világ legnagyobb importőrországai, 2010 és 2011

Sorrend	Ország	Export (milliárd dollár)	Százalékos részesedés	Éves változás (százalék)
2010				
1.	Egyesült Államok	1 969	12,8	23
2.	Kína	1 395	9,1	39
3.	Németország	1 067	6,9	15
4.	Japán	694	4,5	26
5.	Franciaország	606	3,9	8
6.	Egyesült Királyság	560	3,6	16
7.	Hollandia	517	3,4	17
8.	Olaszország	484	3,1	17
9.	Hongkong, Kína	442	2,9	25
10.	Koreai Köztársaság	425	2,8	32
18.	Oroszország	249	1,6	30
Világ		18 000	100,0	19
2011				
1.	Egyesült Államok	2 265	12,3	15
2.	Kína	1 743	9,5	25
3.	Németország	1 254	6,8	19
4.	Japán	854	4,6	23
5.	Franciaország	715	3,9	17
6.	Egyesült Királyság	636	3,5	13
7.	Hollandia	597	3,2	16
8.	Olaszország	557	2,0	14
9.	Koreai Köztársaság	524	2,9	23
10.	Hongkong, Kína	511	2,8	16
17.	Oroszország	323	1,8	30
Világ		15 050	100,0	21

Forrás: WTO [2011], [2012].

Oroszország a 2009. évi drámai külkereskedelmi (exportban és importban 30-30 százaléknál nagyobb) forgalomesést követően 2010 és 2011 folyamán – lényegesen meghaladva a világot – 30 százalékos körüli ütemben bővítette exportját és importját is.¹⁷ Ennek köszönhetően Oroszország 2011. évi világkereskedelmi (2,9 százalékos,

¹⁷ Az export értékének növekedésében nyilvánvalóan fontos szerepet játszottak az emelkedő

illetve 1,8 százalékos) súlya export- és importoldalón egyaránt pontosan ugyanakkora lett, mint az orosz gazdaság teljesítményét tekintve legjobbnak számító 2008-as évben. Oroszország hagyományosan jelentős külkereskedelmi többletet érvényesít az árukereskedelemben. Ez azonban épp fordítva van a szolgáltatások területén, ahol az ország nettó importőr, és világkereskedelmi súlya is kisebb az áruk külkereskedelmében mérthez képest. 2011-ben az orosz szolgáltatásexport értéke mindössze 54, az import pedig 90 milliárd dollárt tett ki. Az előbbi csak valamivel több, mint az orosz árukivitel tizede, míg az utóbbi a dinamikus növekedési trendnek köszönhetően meghaladja az árubehozatal egynegyedét.¹⁸

Oroszország legfontosabb külkereskedelmi partnere a kilencvenes évek eleje óta az Európai Unió (1. ábra), amelynek 2011. évi adatok alapján a kivitelben 51,6, az importban pedig 41,8 százalék a súlya. Fontosak a FÁK-országok is, de korábbi részesedésükből – a kilencvenes évekhez viszonyítva – sokat veszítettek. A legnagyobb utódállamok azonban ma is fellelhetők a legjelentősebb külkereskedelmi partnerek között (erről részletesebben a következőkben lesz szó). Az elmúlt évek legnagyobb szabású változásai a Kínával folytatott kereskedéshez kötődnek. Kína importoldalón 2008 óta a legjelentősebb partner, legújabban a többi partnerországot messze felülmúló (2011-ben közel 16 százalékos) részarányal. 2011-ben új fejleményként, Németországot megelőzve a kivitel tekintve is második célországgá vált, míg 2008-ban még csak a hetedik helyen állt. Mivel Hollandia vezető szerepe az orosz kivitelben pusztán a holland olajkikötők kiemelkedő tranzitszerepével magyarázható, valójában az exportban Kína ma már az első helyen áll. A válság után Oroszország legfontosabb külkereskedelmi partnereinek sorrendváltozása lényegében a korábbi tendenciák folytatása: a kínai előretörés folytatódott, a nagy európai gazdaságok (Németország, Franciaország, Olaszország, Egyesült Királyság, Hollandia) megőrizték kiemelkedő szerepüket, miközben stabilizálták relatív fontosságukat a legnagyobb utódállamok (Ukrajna, Belarusz és Kazahsztán) is. Nem következett be lényegi változás az Egyesült Államok szerepében sem. Térségünk, azon belül a visegrádi országok csoportja, relatíve veszített súlyából, mivel a visegrádiak közül 2011-ben még csak a cseh export érte el a válság előtti szintet. Együttes részesedésük az orosz kivitelben 2011-ben így 8,1, a behozatalban 5,7 százalékot ért el, szemben a 2008. évi 9,2, illetve 6,5 százalékos részarányal.

A néhány év óta a világ legnagyobb tőkekihelyezői között jegyzett Oroszország a közép-kelet-európai térség legjelentősebb, a feltörekvő gazdaságok közül Hongkong után a második legnagyobb tőkeexportőre. Az orosz cégek igyekeznek kihasználni a válság során jelentkező speciális, gyakran kedvező vásárlási árviszonyokban megtestesülő lehetőségeket is, s az orosz aktivitás megmaradt 2011-ben is. 2009 és 2011 között az orosz tőkekihelyezések értéke rendre meghaladta a beérkező működőtőke értékét, s például 2011-ben Oroszország világméretben is a nyolcadik legnagyobb tőkeexportőr volt (az Egyesült Államok, Japán, Egyesült Királyság, Franciaország,

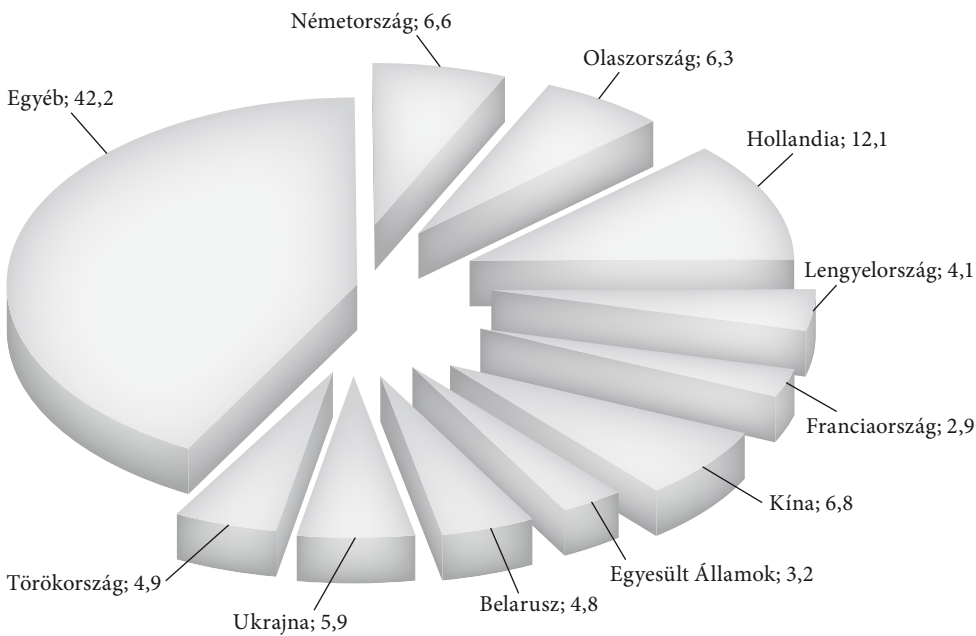
olajárak.

¹⁸ Viszonyításként: az EU szolgáltatásexportja 2011-ben áruexportja közel harmadára, szolgáltatásimportja az áruk behozatalának közel egynegyedére rúgott (WTO [2012]).

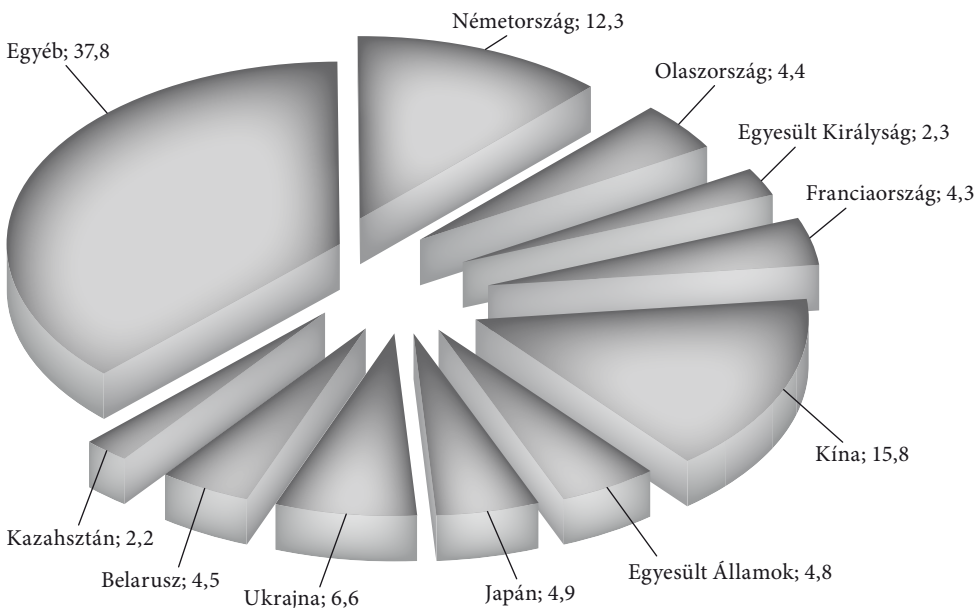
1. ábra

A partnerországok rétesedése a teljes orosz külkereskedelmi forgalomból, 2011 (százalék)

A) Az export 10 legjelentősebb célországa 2011-ben

B) Az import 10 legjelentősebb forrásországa

Forrás: Oroszországi Föderáció Szövetségi Vámsholgalata.

Hongkong, Belgium és Svájc után, ez utóbbi kettőtől alig valamivel lemaradva). Az orosz vásárlások legjelentősebb célterületét a fejlett gazdaságok, elsősorban az európai uniós cégek jelentik, másodsorban pedig a szomszédos utódállamok, azonban az orosz bázisú transznacionális vállalatok aktívak a feltörekvő piacokon is. Az elsöre igen jó példa az ausztriai Volksbank leányvállalatainak orosz Szberbank általi 2011. évi felvásárlása, az utóbbira pedig a TNK–BP brazil olajiparban szerzett érdekeltsége (*WIR* [2012]).

Oroszország külgazdasági kapcsolatainak formálásakor természetesen nem csak a saját maga által elért és elérendő eredményekből és szerepkörökből indul ki. Az orosz vezetés hangsúlyt helyez az általános világgazdasági tendenciák megismerésére, az azokhoz való – érdekeinek megfelelő – igazodásra. Orosz részről számolnak a válság elhúzódásával, illetve új hullámának kitörésével is, cél tehát a külső függéseken való lazítás, valamint a külgazdasági kapcsolatrendszeren belüli súlypontok újragondolása. A világgazdasági válságból leszűrt orosz tapasztalatok szerint a világgazdasági erőviszonyok átrendeződése folytatódik, s abban növekvő szerep jut a G20-ak csoportjának, a feltörekvő gazdaságoknak. Ennek szellemében orosz részről hangsúlyozzák a BRIC(S)-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-afrikai Köztársaság) erősödő jelentőségét is, s azok egymás közötti együttműködésének fontosságát. Nem véletlen, hogy a BRIC első csúcsertekezletére 2009-ben Oroszországban, Jekatyerinburgban került sor. Ezen – nyilvánvalóan az Egyesült Államok világgazdasági szerepét is (újra)értékelő módon – Medvegyev orosz elnök a dollár mint nemzetközi tartalékvaluta szerepének csökkenéséről s egy nemzetek felett álló nemzetközi tartalékvaluta létrehozásának lehetőségéről beszélt.¹⁹ Oroszország évek óta aktív támogatója volt a nemzetközi pénzügyi rendszer (például a Nemzetközi Valutaalap) reformjának, abban az újonnan létrejövő világgazdasági súlyok figyelembevételének. Mindemellett Oroszországban Európa további gyengélkedésével, szerepvesztésével számolnak, s ez a meghatározó momentum megmutatkozik akár a kínai kapcsolatokat jellemző dinamizmusban, akár pedig – az európai gazdasági centrumhoz tartozás helyett – az önálló erőcentrum felépítésének igényében.²⁰

Erősödő orosz törekvések – posztszovjet gazdasági erőközpont kialakulóban?

Az elmúlt évek Oroszországának egyik központi célkitűzésévé vált az utódállamok integrációjának ügye. A kétezres években politikailag konszolidálódott, gazdaságilag megerősödött Oroszország által megfogalmazott új integrációs tervek nagyban különböznek a korábbi, FÁK-on belüli „papírintézményektől”. Elsősorban abban,

¹⁹ A nemzetek feletti új eszköz mellett Oroszország a saját valutájának használatát is szélesebb nemzetközi keretekben képzei el, s bilaterális kapcsolataiban is törekszik a rubel egyre elterjedtebb használatára.

²⁰ A világgazdasági válság előtt az Európai Unió gyengeségét annak erőteljes megosztottságában ragadták meg, a válság után ehhez hozzájöttek az elhúzódó és kezelhetetlennek tűnő európai gazdasági problémák is.

hogy az orosz külpolitika egyértelműen elsőbbséget tulajdonít megvalósításuknak.²¹ Másodsorban abban, hogy bár a korábbiakhoz hasonlóan sok-sok kivétel övezi az új megállapodásokat, azok mégis lényegiek, s figyelemre méltó ütemben teljesítik őket. Új az orosz vezetésnek az az áldozatvállalási készsége is, amely szükségszerű e kezdeményezések megvalósításához.²² Mindebből az is kitűnik, hogy a még a kétezres évezred első éveiben megfogalmazódott „Oroszország együtt Európával” gondolat és az ezzel párhuzamosan mindig is meglévő „Oroszország mint önálló erőcentrum” elképzelés közül a jelenlegi orosz vezetés egyértelműen az utóbbit választja, még ha ennek realitását számos orosz és külföldi elemző kétségbe is vonja.

Az utódállamok jelentős részét, nyolc országot célzó kezdeményezés az a szabadkereskedelmi megállapodás, amelyet 2011 októberében írt alá Oroszország, Ukrajna, Belarusz, Moldova, Örményország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán.²³ Az egyezmény ratifikációs folyamata jelenleg zajlik. A kívül maradók között a FÁK-ból kilépett Grúziát találjuk, amelynek drasztikusan meggyengültek a külgazdasági kapcsolatai Oroszországgal a 2008. évi grúz–orosz háborút követően, valamint Azerbajdzsánt, amely energiaexportőrként igen jelentős külkereskedelmi kapcsolatokat épített ki a posztszovjet térségen kívül, valamint az izolációjáról közismert Üzbegisztánt és Türkmenisztánt. A megállapodás azonban a korábbi gyakorlatoknak megfelelően számos kivételt tartalmaz. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy az Európai Unió Keleti Partnerség programja négy országra is kiterjed (Ukrajna, Belarusz, Moldova, Örményország), ami jól jelzi, hogy ezek az országok lényegében két olyan erőközpont között helyezkednek el, amelyek jelentős vonzást gyakorolnak rájuk.

Az 5. táblázat adataiból látható, hogy Oroszországnak számottevő a súlya az utódállamok egymás közötti külgazdasági kapcsolataiban. Emellett az utódállamokat célzó külföldi tőkebefektetéseken belül is jelentős a részaránya. Az orosz tőkebefektetések legfontosabb régióbeli célországai 2010-ben Belarusz, Kazahsztán és Ukrajna voltak, de jelentékeny orosz tőke áramlott a közép-ázsiai térség más országaiba is. Az orosz cégek gyakran éltek a válság nyújtotta kedvező felvásárlási lehetőségekkel is, így például az orosz Vimpelkom cég 5,5 milliárd dollárért megvásárolta a norvég Telenortól az ukrán ZAO Kijivsztar GSM távközlési céget 2010-ben. Újabbán egyre jelentősebbek a kazah befektetések is, ezek Oroszországban is számottevők. 2011 egyik legnagyobb szabású ügylete épp egy ilyen, Oroszországban megvalósított kazah felvásárlás: a Kazahgold-csoport 6,3 milliárd dol-

²¹ Vlagyimir Putyin új elnöki periódusa legfontosabb célkitűzéseiként fogalmazta meg az eurázsiai integráció ügyét.

²² Az „áldozatvállalási” készség egyfelől a partnerek oldalán az integrációból fakadóan jelentkező anyagi terhek átvállalásában, másfelől az orosz dominanciát némileg enyhítő, integráción belüli szavazati arányok kialakításában jelenik meg.

²³ Bár 1994 áprilisában már hasonló megállapodást írt alá Türkmenisztán kivételével valamennyi utódállam, az egyezmény betartása soha nem valósult meg. Papíron szabad kereskedelmet folytattak, a valóságban az aláíró országok sok-sok termékháborút vívtak egymással az évek során. Már ebben az egyezményben is megfogalmazódott célkitűzésként későbbre vonatkozóan a vámunió. A 2011. évi egyezmény furcsasága, hogy az aláírók közül három elvileg már ennél magasabb fokú integrációs csoportosulást, vámuniót alkot.

lárért vásárolta fel az orosz Polyus Gold (Poljusz Zoloto) céget (WIR [2012] 57. o.). Oroszország emellett igen jelentős vonzásközpont a térség munkaerő-migrációs folyamataiban. A válság egyik hatásaként azonban orosz intézkedések születtek a beáramlások megfékezésére, kordában tartására.

5. táblázat

A FÁK-országegyüttes és Oroszország súlya az egyes FÁK-országok exportjában és importjában 2008-ban és 2010-ben (százalék)

FÁK-ország	FÁK-részarány	Oroszország részaránya	FÁK-részarány	Oroszország részaránya
	2008		2010	
EXPORT				
Azerbajdzsán	3	0,9	9	4,4
Belarusz	44	32,5	54	31,5
Kazahsztán	16	8,9	13	8,4
Kirgizisztán	55	26,5	45	34,8
Moldova	39	19,7	40	20,6
Oroszország	15	..	15	..
Örményország	31	19,3	19	15,9
Tádzsikisztán	16	14,9	13	13,0
Ukrajna	36	24,3	36	23,2
<i>FÁK együtt</i>	18	..	19	..
IMPORT				
Azerbajdzsán	33	27,7	31	14,1
Belarusz	66	59,9	59	58,5
Kazahsztán	46	35,1	46	33,7
Kirgizisztán	54	32,2	53	14,8
Moldova	35	13,6	33	9,4
Oroszország	14	..	14	..
Örményország	30	15,6	30	22,1
Tádzsikisztán	56	24,3	59	21,0
Ukrajna	39	27,6	44	32,4
<i>FÁK együtt</i>	27,0	..	27,0	..

Forrás: saját számítások FÁK Államközi Statisztikai Bizottság (<http://www.cisstat.org>), Oroszországi Föderáció Szövetségi Vámhatóság, Eurostat, nemzeti statisztikák alapján.

A válság nem rendezte át alapvetően az utódállamok egymás közötti külgazdasági kapcsolatainak erősségét (5. táblázat). Drasztikusabb átrendeződésre már korábban, a kilencvenes évek folyamán, illetve a kétezres évek elején került sor, azóta a FÁK- és orosz pozíciók – természetesen országonként eltérő ingadozással, de – nagyjából

stabilizálódtak. Az 5. táblázatból az is kiderül, hogy a FÁK-relációjú külkereskedelem túlnyomó részben még mindig Oroszországgal folytatott kereskedést jelent, 2010-ben az export vonatkozásában Azerbajdzsán kivételével mindenhol a FÁK-országokba irányuló kivitel több mint felét jelentette az orosz piac (egyes esetekben majdnem 80-100 százalékát). Ez a helyzet az import tekintetében is hasonló volt 2010-ben, azonban itt már Azerbajdzsán mellett Moldova, Kirgizisztán és Tádzsikisztán esetében is 50 százalék alá esett a FÁK-országokból származó importon belüli orosz részarány. A külkereskedelemben tehát egyértelműen sugaras, az orosz központ felé irányuló szerkezet jellemző. Az oroszközpontúság mellett azonban egyes esetekben jelentősek a többi nagyobb utódállamot egymáshoz kötő gazdasági szálak is, így például Ukrajna legjelentősebb külkereskedelmi partnerei sorában találhatjuk Oroszország mellett Kazahsztánt és Belaruszt is. Hasonlóképpen jelentősnek néhány földrajzilag közel fekvő utódállam közötti külgazdasági kapcsolatok is, például Moldova és Belarusz számára Ukrajna.

A 2010-ben létrehozott, majd 2011 júniusában az összes vámhatárt ténylegesen megszüntető orosz–belarusz–kazah vámunióknak két előzménye van. Az egyik kétségtelenül a 2000-ben létrejött Eurázsiai Gazdasági Közösség, amely két európai utódállam (Oroszország és Belarusz), valamint három közép-ázsiai ország (Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán) tömörülése.²⁴ Mivel azonban az öt ország közül kettő (Kirgizisztán és Tádzsikisztán) gazdasági fejlettségi szintje jóval alacsonyabb a másik hároménál, felvetődött a többsebességes integráció lehetősége, illetve szükségessége. Ennek szellemében csak a három fejlettebb részvételével valósult meg a jelenlegi vámunió.

Másik előzményként szintén e három fejlettebb utódállam kezdeményezésével már a kétezres évek elején egy másik integrációs szerveződés is létrejött, amely újdonságként a térség második legjelentősebb gazdaságát, Ukrajnát is integrálta volna. A 2003-ban aláírt megállapodást az egységes gazdasági térség létrehozásáról azonban csak rövid ideig kísérte sikertörténet, a 2004–2005-ös narancsos forradalmat követően az új ukrán vezetés kihátrált az integrációs folyamatból, mondván, hogy számukra a szabad kereskedelem elegendő integrációs szint az utódállamokkal. Lényegében ekkortól datálódnak mindazok a nemzetközi sajtóban is határozottan megnyilvánuló feszültségek, amelyek az ukrán integrációs iránnyal és a hármak vámuniójával kapcsolatosak. 2011-ben ugyanis az orosz vezetés már határozottan megfogalmazta igényét – az időközben az Európai Unióval az ukrán gazdaság európai integrálódását célzó „mély és átfogó szabadkereskedelmi” egyezményt megtárgyaló – Ukrajna orosz–belarusz–kazah vámunióbeli tagságára. 2011 mérőföldkő a tekintetben, hogy a vaglyagosság nyílt kimondásával Ukrajna választási kényszere nyilvánvalóvá vált, s ettől kezdve már nemcsak Ukrajna kettős kötődéséről, hanem az öt ért kettős szorításról is beszélhetünk.²⁵

Miért fontos Oroszország számára Ukrajna integrációja az utódállamokkal? Elsősorban az ukrán gazdaság jelentősége miatt: az ukrán gazdasági potenciál a második

²⁴ 2006–2008 között a szervezet tagja volt Üzbegisztán is.

²⁵ A témáról lásd például Ludvig [2011].

legnagyobb az egykori Szovjetunió területén. Ukrajna gazdasága emellett az egyik legdiverzifikáltabb a térségben, relatíve fejlett iparral és képzett munkaerővel. Egy sor ágazatban (kohászat, vegyipar, energetika, hadiipar stb.) mind a mai napig komoly bilaterális együttműködés folyik Ukrajna és Oroszország között. Oroszország külkereskedelmi partnerei sorában 2010-ben az ötödik helyet foglalta el 5,9 százalékos áruforgalmi részaránnyal, míg 2011-ben a negyedik volt 6,2 százalékos részesedéssel. A gazdasági kapcsolatok az utóbbi évek tapasztalatai alapján a politikai viszony megromlásának idején is dinamikusan fejlődnek, ami a két gazdaság még mindig szerves összefonódásának is jele. Ukrajna azonban egy további szempont miatt is kulcsfontosságú: az ukrán „döntés” példaértékű lehet az EU Keleti Partnerség programja által célzott többi európai utódállam számára is. Ukrajna tehát gazdasági és politikai értelemben egyaránt kulcsfontosságú az orosz kezdeményezésű integrációs szövetség számára.

Bár természetesen az Európai Unió számára az ukrán gazdaság integrálása az egyéges piacba pusztán gazdasági megfontolásokból nem döntő jelentőségű, az Ukrajna által jelképezett posztsovjett térség sikeres vonzása már fontos lehet. Jelenleg azonban nyugvóponton áll Ukrajna EU-hoz való gazdasági integrációjának ügye, a már megtárgyalt és véglegesített mély és átfogó szabadkereskedelmi megállapodás aláírásra vár az Európa Unió részéről, ami viszont az ukrán antidemokratikus belpolitikai fordulatok miatt húzódik.

Az utódállamok GDP-sorrendjében negyedik helyen álló Belarusz sem jelent azonban problémamentes kapcsolatot Oroszország számára (6. táblázat), hosszú évek óta döcögve halad az orosz–belarusz államszövetség ügye is. Belarusz vonakodva csak az energiaszállításokat érintő jelentős kedvezményt nyújtó orosz ajánlat elérése után írta alá a vámuniós megállapodást. A belarusz vezetés meggyőzésébe Kazahsztán is besegített a maga gazdasági együttműködési ajánlataival. Belarusz ugyanis az utóbbi években igyekszik minden lehetséges módon elkerülni az Oroszországtól való gazdasági függés további erősödését. Eközben Kazahsztán lelkesen támogatta a vámunió ügyét. Egyelőre azonban erősek a kérdőjelek, a partnerek között ugyanis számos konfliktus és érdekellentét feszül. Egyébként – az *IMF* [2012c] növekedési előrejelzései alapján – az elkövetkező néhány évben a kazah GDP közelít majd az ukránhoz, ami az ország relatív felértékelődését jelzi.

A Kazahsztánon és Belaruszon kívül még Tádzsikisztánt és Kirgizisztánt magában foglaló Eurázsiai Gazdasági Közösség jövőjéről is nagyszabású tervek alkotott Oroszország. 2012-ben vetették fel az Eurázsiai Gazdasági Unió tervét Moszkvában. Míg a jelenlegi tagok támogatásukat fejezték ki az utóbbi elképzeléssel kapcsolatban, az Eurázsiai Gazdasági Közösségben megfigyelői státussal rendelkező Ukrajna elzárkózott, Moldova és Örményország tartózkodóan viselkedtek. 2012-től létrejött a 170 millió fős hármak (Oroszország, Belarusz és Kazahsztán) vámuniója – hangsúlyozva az integráció mélyülő fokát – az Egységes gazdasági térség elnevezést használja a csoportosulásra. Az újabb és újabb tervek ugyanakkor figyelmeztető jelek is kísérik: egyrészt azért, mert a moszkvai elképzelések túl ambiciózusak abból a szempontból, hogy túl gyorsan szeretnének látványos előrelépéseket tenni, másrészt a partnerek a szorosabb elköteleződést minden esetben gazdasági előnyök megszerzéséhez, azaz

6. táblázat

Az utódállamok GDP-je vásárlóerő-paritáson

	Milliárd dollár		Százalékos változás	Százalékos részesedés a világ összesített GDP-jéből	
	2011	2017 ^a	2017/2011	2011 ^b	2017 ^a
Oroszország (1)	2383,4	3296,7	138,3	3,02	2,99
Ukrajna (2)	329,3	445,1	135,2	0,42	0,40
Kazahsztán (3)	216,8	339,8	156,7	0,28	0,31
Belarusz (4)	141,7 ^a	197,7	139,5	0,18	0,18
Üzbegisztán	95,2	151,8	159,5	0,12	0,14
Azerbajdzsán	93,1	123,4	132,5	0,12	0,12
Türkmenisztán	43,3	75,4	174,1	0,06	0,07
Grúzia	24,6 ^a	37,7	153,3	0,03	0,03
Örményország	18	25,1	139,4	0,02	0,02
Tádzsikisztán	16,2	25,6	158,0	0,02	0,02
Kirgizisztán	13,1	19,5	148,9	0,02	0,02
Moldova	12	17,6	146,7	0,02	0,02
Összesen				4,29	4,31
(1)+(2)+(3)+(4) együtt				3,89	3,88

^a IMF-prognózis.^b IMF-becslés.

Forrás: IMF [2012c].

orosz anyagi támogatáshoz kötik, amit Oroszország esetleg nem lesz képes kielégíteni. Bár az integrációk mellett szóló hivatalos orosz érv a nemzetközi versenyképesség növelése az éleződő világgazdasági versenyben, nyilvánvaló az elképzelések politikai súlya. Az elsőként megcélzott országok azonban a térség legnagyobb gazdaságai, s egyúttal Oroszország jelenleg is legfontosabb kereskedelmi partnerei között foglalnak helyet. A többi érintett állam, Belarusz, Kazahsztán vagy akár Ukrajna esetében az utódállamok külkereskedelmi súlya pedig jóval meghatározóbb, mint az orosz esetben, tehát az együttműködésnek vannak racionális alapjai.

Oroszország a Kereskedelmi Világszervezetben

Oroszország GATT-hoz benyújtott, 1993-ban kelt csatlakozási kérelmét követően mintegy 19 év elteltével, 2012. augusztus 22-én vált tényleges tagjává az időközben (1995. január 1-jén) Kereskedelmi Világszervezetté (WTO) alakult intézménynek. Az orosz belépéssel vált teljessé a szervezetben a jelentős világgazdasági szereplők listája, hiszen Kína 2001. évi sikeres csatlakozása után a világgazdasági szinten is meghatározó súlyú országok (G20-ak) közül már csak Oroszország maradt kívül a szervezeten.

A közel húsz éven át (egészen 2011 novemberéig) elhúzódó tárgyalások mögött változó orosz magatartás és lelkesedés állt, azonban az utóbbi 10-12 évben már nyilvánvaló volt, hogy Oroszország számára az ország vélt vagy valós gazdasági érdekei fontosabbak a pusztá WTO-tagságnál. Oroszország igen kemény tárgyalófélnek bizonyult, s ennek a hatékony orosz érdekvédelemnek az eredményei a megszületett egyezmény feltételei között jelenleg is megtalálhatók. Így Oroszország megtarthatta az exportvámok rendszerét (amelyek mintegy 700 termékre, többek között a halféleségekre, fűtőanyagokra, fára, papírárukra és fémtermékekre vonatkoznak), bár a vámtarifákat – a legtöbb esetben csökkentést követően – rögzítették. Egy átmeneti időszakig, 2018-ig kiemelten védheti autóiiparát. A belső energiaárak kérdésében kompromisszumként saját elképzelései szerint alakíthatja a belső gázárak emelkedésének folyamatát a lakossági és egyéb nem üzleti felhasználók számára, míg az üzleti szféra energiaárait költség–profit alapon kell a jövőben meghatározni.

Az orosz csatlakozás világgazdasági jelentőségét kutatva, többféle választ adhatunk. Elsőként azzal, hogy Oroszország végül képes volt lezárni a tárgyalásokat, jelezte a nemzetközi közösséggel való együttműködési készségét. Ez önmagában sem lebecsülendő, hiszen az utóbbi évek Oroszországa számos fontos kérdésben igen határozottan tartotta a maga különvéleményét a nemzetközi közösség többségi véleményével szemben. Az időzítés nyilvánvalóan nem véletlen: a begyűrűző világgazdasági válság egyértelműen megmutatta, hogy a globalizált világgazdaság hatásai alól az országok nem tudják kivonni magukat, még a jelentős belső piaccal rendelkező Oroszország sem.

A WTO szempontjából a csatlakozás másik jelentősége az orosz szabályozási rendszer nemzetközi normákhoz igazításában rejlik, ami már nem annyira politikai, hanem sokkal inkább üzleti jellegű. Itt kiemelt helyen említhetjük a szellemi tulajdonjogok védelmének kérdését, amely területen Oroszország természetesen súlyos, azonnali vállalásokra kényszerült. Hasonlóan fontos kérdés az átláthatóságra való törekvés. Ehhez kapcsolódhat az az előírás is, hogy Oroszország valamennyi tanúsítványakkreditáló testületét egy intézménybe szervezze át, vagy az a kötelezettsége, hogy éves szinten szolgáltatson jelentést a WTO-nak a folyó privatizációs programjairól. Hasonló lépésként Oroszország a Roszsijszkaja Gazetában köteles közzétenni a kötött áras termékeinek listáját.

Végül, de nem utolsósorban a WTO szelleméből adódóan a csatlakozás természetesen az orosz esetben is piacnyitást jelent. A vámtarifák csökkenése mellett – az agrártermékek kivételével, ahol több esetben kvótákhoz kötött kedvezményes vámtarifákat alakítottak ki – megszűnnek a mennyiségi korlátozások és a számos termék esetében (például alkohol, gyógyszerek) alkalmazott importengedélyezési eljárások is, s a nyitás érdekében átdolgozzák például a cukorra vonatkozó vámtarifarendszert (WTO [2011b]).

A következőkben ismertetünk néhány fontosabb orosz vállalást.

IPARI TERMÉKEK KERESKEDELME, IPARI TÁMOGATÁSOK • Az orosz vállalások az általános vámszint csökkenését tekintve ugyan nem tűnnek túl jelentősnek, azonban egyes termékek vagy termékcsoportok esetében számottevők. Az ipari termékek átlagos vámtarifája a 2011. évi 9,5 százalékkal szemben nem haladhatja meg a 7,3

százalékot. Az összes vámtarifa (beleértve az agrártermékekét is) több mint harmada a csatlakozás napjától lép életbe, mintegy negyede pedig három év elteltével. Az érzékenynek tekintett ipari termékek közül a leghosszabb átmeneti időszak hét év: például a személygépkocsik, a helikopterek és a repülőgépek esetében.²⁶

Az ipari támogatásokkal kapcsolatban az orosz fél vállalta, hogy a csatlakozást követően nem alkalmaz olyan támogatást, amely akár exporttevékenységhez, akár az importhányad korlátozásához kötött, ami korábban jellemezte a protekcionista orosz szabályozást.

SZOLGÁLTATÁSOK • A szolgáltatások jelentik az orosz vállalatok egyik legfontosabb részét, ugyanis e téren az orosz gazdaságvezetés eddig erőteljes protekcionista politikát folytatott. Természetesen ennek nyomai a WTO-csatlakozási szerződésben is megmaradtak, így például a biztosítótársaságok csak a belépés után kilenc évvel hozhatnak majd létre fiókokat. A külföldi bankok számára megnyílik a lehetőség leányvállalatok alapítására. A belépéstől kezdődően a bankrendszer egészét érintő külföldi hányad nem haladhatja meg az 50 százalékot, de egyedi intézményenként nem korlátozták a külföldi részesedés arányát. Hasonló, 49 százalékos a limit a külföldi részarányra a távközlési ágazatban is, ezt négy év alatt kell Oroszországnak megszüntetnie. A kereskedelmi szolgáltatások területén azonban Oroszország elfogadta a 100 százalékos külföldi tulajdonban lévő cégek jelenlétét. Igen fontos orosz vállalat, hogy Oroszországnak a belépéstől kezdődően ugyanolyan vasúti tarifákat kell alkalmaznia a belföldi és külföldi megbízók esetében, s általában is igaz, hogy a tranzitdíjaknak WTO-konformnak és átláthatónak kell lenniük.

AGRÁRTERMÉKEK • Az átlagos vámplafon az agrártermékek esetében 10,8 százalék a korábbi 13,2 százalékos átlaggal szemben. (Az átlagos súlyozott vámtarifák a gabonafélékre vonatkozóan a korábbi 15,1 százalék helyett 10 százalékon, a tejtermékek esetében 19,8 százalék helyett 14,9 százalékos szinten lesznek.) Az érzékenynek tekintett sertés- és hústermékek esetében a leghosszabb (nyolc év) az átmeneti időszak a végső vámtarifa eléréséig. A hústermékek esetében nagy jelentőségűek a kvótákhoz kötött vámtarifák, amelyek akár harmad- vagy negyedakkorák is lehetnek, mint a kvótán kívüliek. Emiatt várható, hogy a kvótán belüli szállításokért igen erőteljes verseny fog kibontakozni, amely az orosz félnek alkalmat adhat egyes partnerek kedvezőbb helyzetbe hozásához. Az éles verseny pedig már eddig is alapvető jellemzője volt az orosz piacnak. Az agrártámogatások éves szintjét fokozatosan viszik le a 2012. évi 9 milliárd dollárról 4,4 milliárdra 2018-ig, és megszűnnek a közvetlen exporttámogatások is.

A VÁMUNIÓRA VONATKOZÓ VÁLLALÁSOK • Az orosz csatlakozási folyamatban az utóbbi évek új fejleményeként és nehézségeként jelentkezett a 2010-ben létrehozott orosz–kazah–belarusz vámunió. Bár Oroszország végül feladta azt a tervét, hogy

²⁶ Néhány vámtarifa-változás (súlyozott átlagos vámok): személyautók – 15,5 százalékról 12 százalékra; elektromos gépek – 8,4 százalékról 6,2 százalékra; fa és papír – 13,4 százalékról 8 százalékra (Aslund–Hufbauer [2011] 4. o.).

a vámunió részeként csatlakozzon, és önállóan folytatta a tárgyalásokat a WTO-val, a vámuniónak nyilvánvaló hatásai vannak Oroszország WTO-tagságára nézve. Ezeket is szabályozza a megállapodás. Az egyik legfontosabb szabályként Oroszország köteles minden új vámuniós rendelkezést annak alkalmazása előtt nyilvánossá tenni, és a WTO-tagoknak megfelelő időt hagyni az azokkal kapcsolatos észrevételek benyújtására. A feltételek között szerepel az is, hogy mind Oroszország, mind a vámunió növény- és állat-egészségügyi engedélyezési rendszerének, valamint egyéb technikai jellegű előírásainak összhangban kell állniuk a WTO-megállapodással. Továbbá a csatlakozást követően Oroszország az orosz–kazah–belarusz vámunió preferenciarendszerét alkalmazza majd a fejlődő és legkevesbé fejlett országok csoportjaival (összesen 152 országgal) való kereskedelmében.²⁷

AZ OROSZ GAZDASÁGRA GYAKOROLT VÁRHATÓ HATÁSOK • Orosz és nemzetközi vizsgálatok régóta tárgyalják a WTO-tagság valószínűsíthető következményeit. A kétezres évek elején az IMF elemzői elsősorban a hosszú távon várható szerkezetjavító és hatékonyságnövelő hatásokkal érveltek a tagság mellett (*Lissovolik–Lissovolik* [2004]), míg egyes orosz elemzések inkább rövid és középtávú megközelítésben azon a véleményen voltak, hogy a tagság várhatóan nem lesz igazán lényeges hatással a gazdaságra, annak növekedésére. Ez utóbbi érvelés lényege egyrészt az, hogy a szénhidrogén-kereskedelem, amely az orosz kivitel túlnyomó részét adja, már lényegében liberalizált, másrészt Oroszország a tagság előtt is legnagyobb kedvezményes elbánást élvezett legfontosabb kereskedelmi partnerei részéről.²⁸ Oroszországban azonban egyes ágazatokban komoly lobbitevékenység bontakozott ki a WTO ellen, hiszen a tagsággal járó kényszerű nyitás várhatóan számos iparágat és vállalatot kedvezőtlenül érint gyenge versenyképességük miatt. Az orosz tagság mellett érvelő nyugati elemzések természetesen többnyire a fejlett nyugati gazdaságok szemszögéből készülnek, s gyakran nem számolnak az orosz gazdaság működésének sajátosságaival sem. Az orosz piacnyitás általában is kedvező lehetőségeket kínál számukra, egyes ágazatokban azonban ezek a kínálkozó előnyök kifejezetten jelentősek.

Az egyik legfrissebb elemzést a Világbank szakértői készítették, matematikai modellezési módszerekkel elért eredményekre építve (*World Bank* [2012]). A több éven át folyó, Jesper Jensen, Thomas Rutherford, David Tarr és Oleksandr Shepotylo nevével fémjelzett kutatásokon alapuló eredmények meglepően magas orosz növekedési képességet mutatnak ki a tagság hatásaként. Ennek mértéke közvetlenül az orosz csatlakozást követően éves szinten elérheti a 3,3 százalékot (a 2010. évi GDP-értékből kiindulva, ami 49 milliárd dollárnak felel meg), míg hosszabb távon a várható üzleti környezetbeli javulásnak köszönhetően akár a 11 százalékot (évi 162 milliárd dolláros szintet) is. Emellett lényeges, átlagosan 7,2 százalékos javulást valószínűsítenek az átlagos orosz háztartások jövedelmi szintjében is. Ez utóbbi elsősorban a – várhatóan a szolgáltató szektort érintő – tömeges működőtőke-beáramlásból fakadó bér-

²⁷ Ennek hátterében az a még a szovjet időkből örökölt mentalitás áll, amely – nem függetlenül a hidegháborús tömbépítő céloktól – kiemelt figyelmet fordított a fejlődő országokkal való kapcsolatok ápolására.

²⁸ A korábbi vélekedésekről lásd részletesebben *Ludvig* [2008] 87–93. o.

növekedésekkel van összefüggésben, ami leginkább a képzett munkások körében és a működőtőke vonzásában élenjáró régiókban (például az északnyugati régió, Szentpétervár, Távol-Kelet) fognak érvényesülni. A *World Bank* [2012] szerint a valószínűsített jelentékeny pozitív hatások 72 százalékban a szolgáltatások megemelkedett színvonalával és alacsonyabb áraival összefüggésben jelentkeznek majd, míg mintegy 15 százalékban tulajdoníthatók az importvámtarifák csökkenésével együtt járó alacsonyabb fogyasztói áraknak, s a maradék tíz százalékot az orosz export javuló piacra jutási lehetőségei teremtik majd elő. Ez utóbbi elsősorban a vas- és színesfémkohászati, valamint vegyipari exportőrökre vonatkozik, s az antidömping eljárások során erősödő érdekérvényesítési képességekkel, illetve az exportárak alakulásával függ össze (*World Bank* [2012]).²⁹ A pozitívnak tekinthető szektorális hatások közül a jelentés kiemeli a szolgáltatások (távközlés, banki és biztosítási ágazat) várható teljesítménynövekedését. A hatásokat összegző fejezet csupán néhány sort szentel azoknak a szektoroknak, amelyeknek várhatóan negatív hatásokkal kell szembeesülniük, mert rájuk relatíve magas vámtarifaszint és alacsony exportteljesítmény jellemző. Ezek között azonban orosz szempontból lényeges ágazatok is szerepelnek: élelmiszeripar, könnyűipar, gépgyártás, építőanyagok előállítás. Ezekben az ágazatokban élesedő versenyhelyzet és a hazai termelés visszaesése is valószínűsíthető.

Mi várható reálisan? A világbanki jelentés tartalmaz egy fontos kitétel, amire érdemes odafigyelni. A fenti pozitív hatások abban az esetben érvényesülhetnek, ha az állam nem avatkozik be a veszélyeztetett iparágak védelmében. A jelentés készítői az iparágak támogatása helyett a kárt szenvedő, elbocsátásra kerülő, áttelepülni vagy átképzésre kényszerülő dolgozók megsegítését javasolják. Az orosz gazdasági vezetés hozzáállását, eddigi gyakorlatát ismerve ez a feltételezés, javaslat azonban nem feltétlenül fog megvalósulni. A következő költségvetési időszakra tervezett költségvetés már eleve úgy készül, hogy szükség esetén tartalmazzon bevethető forrásokat a WTO-csatlakozás következtében bajba jutott vállalatoknak, ágazatoknak. Ennek elköltési módja egyelőre nem ismert, de az orosz gyakorlattól korántsem idegen a vállalati, esetleg ágazati szintű kiegészítés, már csak az állam és a magánszféra között kialakult sajátos orosz viszonyrendszerek miatt is.

Orosz szempontból éppen néhány olyan ágazat kiemelkedő jelentőségű, amelyek a WTO-tagság által a fenti jelentés szerint is veszélyeztetettek. Ezek exportteljesítménye jelenleg valóban gyenge, azonban az orosz elképzelések szerint a jövőben feltétlenül erősítendő (gépgyártás, egyes magas technologiaigényű ágazatok). S erre éppen az orosz világgazdasági szerep helyreállításának céljából lenne szükség. Oroszország ugyanis hosszú ideje fájjalja a nyersanyag-, és egyéb alacsony feldolgozottságú, kevés hozzáadott értéket tartalmazó exportőri szerep megkövesedését. Számolva a várható orosz gazdaságpolitikai lépésekkel is, összességében a fentieknél jóval kisebb pozitív növekedési hatás valószínűsíthető rövid távon pusztán a WTO-csatlakozásból eredően.

²⁹ A Világbank közgazdasági csatlakozást követően megnövekedett importkereslet következtében a rubel reálárfolyamának leértékelődésével számolnak, ami az exportőrök számára növeli a rubelben kifejezett árat.

AZ OROSZ WTO-TAGSÁG VÁRHATÓ HATÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK GAZDASÁGÁRA

Az Egyesült Államok vezető közgazdasági kutatóműhelyeiben is foglalkoztak az orosz WTO-tagság amerikai gazdaságra gyakorolt várható hatásaival. A Peterson Intézetben 2011 végén készült tanulmány szerint ezek a hatások korántsem elhanyagolható jelentőségűek. Kutatási eredményeik más országok számára is tanulságosak, ugyanakkor arra is rávilágítanak, hogy az Oroszország kapcsán a csatlakozási folyamat alatt használt retorikával nem egészen megegyező módon a fejlett gazdaságok jelentős pozitívumokat remélhettek az orosz tagságtól. A jelenleg várt pozitív hozadékok részben azzal függenek össze, hogy az orosz gazdaság növekedése középtávon a fejlett gazdaságokban prognosztizáltat meghaladó mértékű lesz. A lehetőségek másfelől azonban az orosz nyitásból és WTO-tagsági vállalásokból fakadnak. Összegyűjtöttünk néhány, az amerikai közgazdászok által várt fontosabb pozitív változást, az amerikai vállalatok számára mutakozó előnyt, lehetőséget.

Általános hatások

- Az Egyesült Államok exportja Oroszországba az elkövetkező öt évben várhatóan megduplázódik (2010-ben 9 milliárd dollár, Oroszország az Egyesült Államok 39. exportpiaca) az orosz piac bővülésével és nyitásával, ezen belül a növekvő működőtőke generálta kereskedelmi hatásokkal összefüggésben.

- Az orosz WTO-vállalások egy sor területen (szolgáltatások, agrárszabályozások, szellemi tulajdonjogi kérdések, működőtőke-beáramlások stb.) nagyobb biztonságot hoznak magukkal.

- Az Oroszországból származó importban nem várható lényeges növekedés annak strukturális jellemzői miatt (elsősorban kőolaj- és fémtermékek, amelyek már jelenleg is nulla vagy minimális nagyságú vámszint mellett érkeznek az országba).

- Nem várható az orosz feldolgozóipari kivitel megugrása a belátható jövőben (a kínai esettel ellentétben).

- Javuló vitarendezési mechanizmusok.

- Általános vámszint csökkenése (azonnal vagy átmeneti időszak alatt fokozatosan az egyes termékek és termékcsoportok szintjén eltérő módon). A vámszintek kötött jellegéből adódóan az egyoldalú, rendkívüli vámemelési lehetőségek megszűnése.

- Az orosz középérték nagysága (a lakosság mintegy 30 százaléka), a külföldi márkák vonzereje az orosz piacot jelentős fogyasztói piaccá teszik a külföldiek számára.

Szektorsepcifikus hatások

- Agrárszektor: bővülési lehetőségek a húsexportban (baromfi, marha, és sertés), részben a növény- és állat-egészségügyi szabályozás kötöttebb jellege miatt, ami kisebb teret nyújt egyoldalú (akár kifejezetten az amerikai eredetű behozatalt célzó) orosz protekcionista intézkedések számára. Csökkenő agrártámogatások és megszűnő közvetlen exporttámogatások. (Oroszország a világ második legnagyobb marha- és sertéshúsimportőre, az amerikai baromfi legjelentősebb felvásárlója.) Várhatóan két-háromszoros bővülési lehetőségek a teljes agrárkivitelben a csatlakozást követő néhány év alatt.

- Feldolgozóipar: növekvő piaci lehetőségek az ipari gépek (traktorok, olaj- és gáz-kitermelői berendezések, közlekedési eszközök stb.) esetében. Javuló kilátások az orosz autóipari külföldi tőkebefektetések területén, ami növekvő alkatrészimportot generál. Az exportvámok szintjének mintegy harmadára csökkenése az orosz acéltörmelék esetében, ami jelentős input az amerikai acélművek számára.

- Technológiai igényes ágazatok: megnyíló lehetőségek különösen a technológiai intenzív ágazatokban (gyógyszeripar, repülőgépgyártás). A gyógyszeriparban az import vámszintje 15 százalékról 6 százalékra csökken közvetlenül a csatlakozást követően, s az amerikai közgazdászok az orosz gyógyszerpiacból való jelenlegi 5 százalékos amerikai részesedés számottevő növekedését remélik. (Oroszország a legjelentősebb gyógyszer-

importőr a BRIC-országok közül.) Oroszország kötelezettséget vállalt az információtechnológiai megállapodáshoz való csatlakozásra, amely vámmentes információtechnológia-behozatalt ír elő. Egy sor termék esetében megszűnnek az importengedélyezési eljárások, más esetekben (például a civil repülőgépek) jelentős vámcsökkenésre kerül sor (30 százalékos szintről egy számjegyre). Javuló befektetési lehetőségek.

– Szolgáltatások: bővülő befektetési lehetőségek, különös tekintettel az Egyesült Államok versenyelőnyére számos szolgáltató ágazatban (pénzügyek, oktatás, kiskereskedelem stb.). Ezek egy része a külföldi részesedést korábban korlátozó részesedéshányad megszűnésével vagy csökkenésével függ össze. A szolgáltatásexport bővülési lehetőségei nagyjából akkorák, mint az árukivitelében.

Az Egyesült Államok esete azonban speciális, mivel a kereskedelmi törvény még mindig érvényben lévő, 1974-es Jackson–Vanik-féle kiegészítése szerint az Egyesült Államok nem kínál *automatikusan* legnagyobb kedvezményes elbánást Oroszországnak, hanem azt az utóbbi időkből a Kongresszus *évente* szavazta meg. Az évente való engedélyezés lehetősége azonban Oroszország WTO-tagságával megszűnt. Az Egyesült Államok csak abban az esetben tudja érvényre juttatni az orosz gazdasági partnerségből fakadóan – ráadásul részben az orosz–amerikai kétoldalú WTO-tárgyalások eredményeként is – bővülő üzleti lehetőségeit, ha véglegesen dönt arról, hogy megítéli Oroszországnak a legnagyobb kedvezményes elbánást. Ennek hiányában eleshetnek az orosz részről nyújtott legnagyobb kedvezményes elbánástól is. A Jackson–Vanik-féle törvénykiegészítés eltörlése ráadásul az amerikai–orosz kapcsolatok egészére is pozitívan hatna.

Forrás: Aslund–Hufbauer [2011].

Következtetések és ajánlások magyar szemmel

Az orosz gazdaság európai szemmel ugyan irigylésre méltó módon teljesít a válság legsúlyosabb éve, 2009 óta, azonban az ország korábbi növekedési trendjéhez képest az ütem lelassult. Az előrejelzések középtávon sem számolnak a jelenlegi 3-4 százalékos közöttinél magasabb növekedéssel. Ennek egyik fő oka, hogy a kétezres évek első éveiben tapasztalt látványos növekedés mögött egyrészt a szénhidrogénszektor bővülése, még inkább azonban a világpiacon olajárak számottevő növekedése állt. E két tényező hatása közül az elkövetkező néhány évben várhatóan nem ismétlődik meg egyik sem, illetve legfeljebb a korábbi időszakhoz képest csak jóval kisebb mértékben. A növekedés belső hajtóereje várhatóan egyértelműen a belső fogyasztásra helyeződik, ami valószínűsíthető az import újabb felfutását is, bár pillanatnyilag a kiviteli mellett a behozatali dinamika is lelassult. Változások várhatók a makropénzügyek terén is. Mivel a költségvetés bevételi oldalának korábbi években tapasztalt erőteljes növekedésére vélhetően nem lehet számítani, s ugyanakkor jelentős kiadásnövelő tervek láttak napvilágot, a válság előtt jellemző nagyarányú költségvetési többletek ideje lejárhat.

Az orosz gazdaság legizgalmasabb kérdései a jövőben a szerkezeti változásokhoz fognak kötődni. Kikényszerít-e strukturális változásokat és ezekhez kapcsolódóan lényegi hatékonyságjavulást az orosz WTO-tagság? Megvalósulnak-e mindazok az impozáns privatizációs tervek, amelyek az utóbbi években, s legutóbb 2012 júniusában napvilágot láttak? Ez utóbbinak különösen nagy a tétje: míg a kétezres évek Putyin nevével fémjelzett időszakában az állam jelentősége a gazdaságban a szabályozói mellett tulajdonosi szerepében is számottevően nőtt (legalábbis a gazdaság

stratégiainak tekinthető ágazataiban), a jelenleg érvényes privatizációs program megvalósulása esetén az állami tulajdon mintegy felére csökkenne, s néhány kifejezetten fontos, stratégiai vállalat is magánkézbe kerülne. Jelenleg azonban kicsi a valószínűsége ilyen mértékű gazdasági irányváltásnak, s a kínálati árak kellően magasan tartásával a privatizációs program lehet, hogy papíron marad.

Oroszország pozíciói a világgazdaságban jelentékenyek, de számos szempont szerint meg sem közelítik a vele gyakran egy sorban emlegetett Kínáét vagy Indiáét. Ugyanakkor az orosz cégek külföldi tőkebefektetései révén a világgazdaságban egyre jelentősebb szerephez jutnak. Oroszország azonban minden bizonnyal a világgazdaság egyik sok fejtörést okozó szereplője marad az elkövetkező években is. Az orosz külgazdasági döntéseket továbbra is áthatják az ország külpolitikai céljai, s a nemzetérdek védelme mindenekfölött áll. Ennek tudatában érdemes értékelnünk az utóbbi évek folyamatait, kezdeményezéseit is. Oroszország számára kiemelt célkitűzés az utódállamok gazdaságainak legalább részleges reintegrálása. Bár ennek korlátozott volta (néhány utódállam egyértelmű elvesztése) ma már nyilvánvaló, a már kialakított integrációból kiindulva Oroszország elkezdte ezt a fajta építkezést, és ennek folytatásában határozott lesz.

Oroszország ugyanakkor felismerte a globalizációból fakadó kényszereket is, és nem gondolkodik a fejlett gazdaságoktól akár tömbként való izolációban. Hosszas tárgyalások után a WTO tagjaként a nemzetközi közösség egy jelentékeny szervezettel való együttműködésről döntött. Az együttműködési készség azonban korántsem ígér problémamentességet. Egyrészt, számítani lehet arra, hogy Oroszország keményen fellép érdekei védelmében a szervezeten belül is. Másrészt a vállalatok teljesítése súlyos nemzeti érdekeket sérthet, ami miatt esetenként Oroszország ez utóbbiakat fogja védeni. Előfordulhat, hogy rövid és középtávon nem is lesz képes vállalatát teljesíteni, hiszen az üzleti mentalitást nem lehet egyik napról a másikra felülről vezérelve megváltoztatni. Mindazonáltal egy sor területen a külföldiek számára lazábbak lesznek működésük feltételei az orosz piacon, ami egy tovább erősödő versenyt vetít előre a külföldi partnerek között. Az orosz nyitás értékelésekor szem előtt kell tartanunk azt a tényt is, hogy a nemzetközi tendenciákhoz igazodva az orosz külkereskedelem 2012-től kezdődően a „kihülés” jeleit mutatja. 2012 első hét hónapjában már csak 5,6 százalékkal bővült az export és alig 4 százalékkal az import a 2010–2011. évi éves imponáló 30 százalék feletti bővülésekkel szemben.

Oroszország következő fontos célja az OECD-be való belépés 2014. évi céldátummal. Ennek keretében néhány, a WTO keretei között még nem teljes mértékben rendezett kérdésben (például külföldi bankok fiókalapításai) is tovább kell majd lépnie. Más kérdések is lezáratlanok maradtak, így például Oroszország még nem részese a WTO kormányzati beszerzési megállapodásának (*WTO Government Procurement Agreement*), abban csak megfigyelői státussal rendelkezik, bár ígéretet tett arra, hogy a WTO-ba való belépését követő négy éven belül elindítja a csatlakozás folyamatát. Oroszország világgazdasági integrálódása tehát még nem zárult le intézményi oldalról sem.

Magyar szempontból több fontos tanulság levonható. Egyfelől, bár az orosz gazdaság kétezres évek elején tapasztalt növekedési üteme mérséklődött, az orosz piac, más – például európai – piaci lehetőségekhez képest mégis felértékelődik bővülési

képességét tekintve. Másfelől, a vámuniót realitásként kell kezelni, azaz érdemes élni az általa nyújtott piaci lehetőségekkel, hiszen Oroszországon keresztül el lehet jutni a távolabb fekvő, esetleg kevésbé ismert Kazahsztánba vagy Belaruszba is. A további orosz integrációs tervekkel gyakran komolyan nem számoló európai uniós megközelítéseket is érdemes árnyalni: az EU nemrégiben még teljes mértékben figyelmen kívül hagyta azokat az orosz elképzeléseket, amelyekkel hamarosan tényként kellett szembenéznie, többek között az orosz WTO-csatlakozási tárgyalások finisében. Érdemes szem előtt tartani Ukrajnának az orosz gazdasághoz való kötődéseit s az újabban egyre nyilvánvalóbban ért orosz megszorításokat vele szemben, többek között a Keleti Partnerség program irányainak formálásakor is. Hasznosabb lehet Oroszországgal kölcsönösen előnyös megoldásokat keresni, mint a konfrontálódást választani, aminek esetleg épp a megsegíteni szánt keleti partnerek esnek áldozatául.

Az orosz WTO-csatlakozásból fakadó magyar lehetőségekre is figyelemmel kell lenni. Az orosz kötelezettségek tovább segíthetik az orosz piacon már eddig is szép sikereket elért hazai gyógyszercégeket.³⁰ Ahogy azonban például *Aslund–Hufbauer* [2011] is mutatja, a megnyíló lehetőségekkel más országok is élni kívánnak, tehát ezeken a területeken is élesedni fog a verseny. Elméletileg javulnak a magyar agrárkivitel lehetőségei is. Az eddigi tapasztalatok szerint a húsexport területén felkínált kedvezményes vámtarifájú kvótán belüli szállításokhoz azonban nem lesz könnyű a hozzáférés, azok elosztásának körülményei nem feltétlenül lesznek átláthatók. Itt is fel kell készülni az – akár éppen uniós tagtársainkkal való – nagyon kemény és élesedő piaci versenyre.

Fontos szegmensek nyílnak meg, illetve bővülnek a szolgáltatásexport területén is. Ahogy azonban arról már arról volt szó, realitásként azzal kell számolni, hogy az orosz piac bővülését egészen 2008-ig automatikusan biztosító belső gazdasági növekedés az elkövetkező években várhatóan visszafogottabb lesz. A piacon való térnyeréshez tehát az eddiginél is aktívabb marketingmunkára és mélyebb piacismeretekre lesz szükség. Ráadásul, mivel a fejlett régiókban a növekedés visszafogottabb jellege miatt jóval szerényebb piacbővülés várható, más exportőrök figyelme is fokozottan fordul majd egyes feltörekvő országok – s köztük a jelentős fogyasztói piaccal rendelkező Oroszország – felé.

Hivatkozások

- ASLUND, Å.–HUFBAUER, G. C. [2011]: The United States should establish permanent normal trade relations with Russia. Policy Brief. No. PB. 11-20. Peterson Institute for International Economics, Washington, www.iie.com/publications/pb/pb11-20.pdf.
- BELTON, C. [2012]: Little scope to spend way out of trouble. Investing in Russia. Financial Times Special Report, október 19. <http://www.ft.com/intl/cms/dd69ed3c-17fc-11e2-8cbe-00144feabdc0.pdf>.

³⁰ *Aslund–Hufbauer* [2011] arra is felhívja a figyelmet, hogy a szellemi tulajdonjogok oroszországi betartásának kérdése nemcsak a fejlett nyugati – például gyógyszeripari – cégek szempontjából, hanem Oroszország számára is fontos ügy a lényeges orosz szoftverpiaci fejlesztések miatt.

- BP MULLS... [2012]: BP Mulls Taking Part in Rosneft Privatizationne. RIA Novosti, június 21. <http://en.rian.ru/business/20120621/174165453.html>.
- DEÁK ANDRÁS GYÖRGY [2011]: A gazdasági válság és strukturális következményei Oroszországban. Megjelent: *Ludvig Zsuzsa–Meisel Sándor* (szerk.): *Gazdasági válság a posztszovjet térségben. Oroszország, Belorusszia és Közép-Ázsia. Kelet-Európa Tanulmányok, VIII. sz.* MTA Világgazdasági Kutatóintézete, Budapest, 11– 43. o.
- GAJDAR INTÉZET [2012]: Russian economy: trends and prospects 12'2012. <http://www.iep.ru/russian-economy-trends-and-perspectives-december-2012-2.html>.
- GURVICH, Y. [2012]: Russia's budget for 2013-2015: Stability and efficiency. Valdai International Discussion Club, <http://valdaiclub.com/economy/50101.html>.
- HAVLIK, P. [2012]: Russian Federation: Few changes after the tandem shuffle. *Current Analyses and Forecasts*, WIIW. július, 118–121. o.
- IMF [2012a]: Russian Federation 2012 Article IV Consultation. IMF Country Report No. 12/217. www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr12217.pdf.
- IMF [2012b]: World Economic Outlook Database. Április, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/pdf/c1.pdf.
- IMF [2012c]: World Economic Outlook Database. Október, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/c2.pdf>.
- IOSEBASHVILI, I. [2012]: Russian Privatization Plan Raises Questions. Murky Details and Political Infighting Could Undermine \$100 Billion Program. *The Wall Street Journal*, június 21. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303734204577468513760329818.html>.
- LISSOVOLIK, B.–LISSOVOLIK, Y. [2004]: Russia and the WTO: The 'gravity' of outsider status. IMF Working Paper, WP/04/159. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878984.
- LUDVIG ZSUZSA [2008]: *Oroszország és a kibővült Európai Unió gazdasági kapcsolatai.* Akadémia Kiadó. Budapest, 320 o.
- LUDVIG ZSUZSA [2011]: Ukrajna orientációs dilemmája gazdasági megközelítésben. *Limes*, 3. sz. 103–120. o.
- PUTYIN, V. [2012]: St Petersburg International Economic Forum. President of Russia, június 21. <http://eng.kremlin.ru/news/4056>.
- RÉTHI SÁNDOR [2009]: Stabilizáció a bankszférában, tétovázás a reálgazdaságban. I–II. rész. *Külgazdaság*, 53. évf. 9–10. sz. 47–73. o. és 11–12. sz. 21–47. o.
- REUTERS [2012]: Factbox: Russia's privatization plan. Reuters, június 23. <http://www.reuters.com/article/2012/06/23/us-russia-privatisation-fact-idUSBRE85M0BL20120623>.
- ROSNEFT [2012]: Rosneft agrees to acquire a 50% stake in TNK-BP from BP. Október 22. <http://www.rosneft.com/news/pressrelease/22102012.html>.
- ROSZNYEFTY 61... [2012]: A Rosznyefty 61 milliárd dollárt költött a TNK-BP-re. *Portfolio.hu*, október 22. http://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/a_rosznyefty_61_milliard_dollart_koltott_a_tnk-bp-re.174639.html.
- RUSSIAN BUDGET... [2012]: Russian Budget Drafted, to be Submitted to Duma by Oct. 1. RIA Novosti, <http://en.rian.ru/russia/20120928/176275490.htm>.
- RUSSIAN GOVERNMENT... [2012]: Russian government submits draft 2013 budget to State Duma. ITAR-TASSZ, szeptember 28. <http://www.itar-tass.com/en/c154/532464.html>.
- SHUMYOLA-TAPIOLA, O. [2012]: Ukraine at the Crossroads: Between the EU DCFTA and Customs Union, IFRI Russia/NIS Center, *Russie.Nei.Reports* No. 11. 25 o. www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=7104.

- WEINER CSABA [2011]: A válság hatása az orosz gazdaságra és államra. Megjelent: *Ludvig Zsuzsa–Meisel Sándor* (szerk.): Gazdasági válság a posztszovjet térségben. Oroszország, Belorusszia és Közép-Ázsia. Kelet-Európa Tanulmányok, VIII. sz. MTA Világgazdasági Kutatóintézete, Budapest, 44–112. o.
- WIR [2012]: World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies. UNCTAD, United Nations Publication, New York–Genf.
- WORLD BANK [2012]: Moderating Risks, Bolstering Growth. The World Bank in Russia. Russian Economic Report, No. 27. <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/rer-27-march2012-eng.pdf>.
- WTO [2011a]: World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: From co-existence to coherence. World Trade Organization, Genf, 256 o. http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr11_e.htm.
- WTO [2011b]: Working Party seals the deal on Russia's membership negotiations. World Trade Organization, november 11. http://www.wto.org/english/news_e/news11_e/acc_rus_10nov11_e.htm.
- WTO [2012]: World Trade Report 2012. Trade and public policies: A closer look at non-tariff measures in the 21st century. World Trade Organization, Genf, 250 o. http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr12_e.htm.